EUROPOS
KOMISIJA

Briuselis, 2021 03 31
COM(2021) 144 final

KOMISIJOS ATASKAITA EUROPOS PARLAMENTUI IR TARYBAI

dėl 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo įgyvendinimo

1. ĮVADAS

Nekaltumo prezumpcija ir teisė į teisingą bylos nagrinėjimą įtvirtintos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos[1] (toliau – Chartija) 47 ir 48 straipsniuose ir Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – EŽTK) 6 straipsnyje.

Direktyva (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo[2] (toliau – Direktyva) siekiama sustiprinti teisę į teisingą bylos nagrinėjimą baudžiamajame procese nustatant bendras būtiniausias taisykles dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant bylą teisme aspektų.

Direktyva yra ketvirtasis dokumentas, priimtas pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV)[3] 82 straipsnio 2 dalies b punktą, kuriame numatytas būtiniausių taisyklių dėl „asmenų teis[ių] baudžiamajame procese“ priėmimo teisinis pagrindas. Direktyva taikoma 25 valstybėse narėse[4].

ES šioje srityje yra priėmusi šešias direktyvas: be Direktyvos 2016/343, yra priimtos direktyvos dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas[5], dėl teisės į informaciją[6], dėl teisės turėti advokatą ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis laisvės atėmimo metu[7], dėl procesinių garantijų vaikams[8] ir dėl teisinės pagalbos[9]. Europos Komisija jau pateikė pirmųjų trijų direktyvų įgyvendinimo ataskaitas[10]. Direktyvos padeda gerinti tarpusavio pasitikėjimą ir taip stiprinti nuosprendžių ir kitų teismo sprendimų tarpusavio pripažinimo principą.

Direktyvos 12 straipsnyje reikalaujama, kad Komisija Europos Parlamentui ir Tarybai pateiktų ataskaitą apie jos įgyvendinimą.

Ši ataskaita visų pirma grindžiama informacija, kurią valstybės narės pateikė Komisijai pranešdamos apie perkėlimo į nacionalinę teisę priemones, kuriomis Direktyva perkelta į nacionalinę teisę. Joje taip pat remiamasi viešai prieinama Europos Sąjungos pagrindinių

[1] OL C 326, 2012 10 26, p. 392.
[2] OL L 65, 2016 3 11, p. 1.
[3] OL C 326, 2012 10 26, p. 47.
[4] Remiantis atitinkamai Protokolu Nr. 21 ir Protokolu Nr. 22 Airijai ir Danijai Direktyva neprivaloma, todėl jos į šį vertinimą neįtrauktos.
[5] Direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, OL L 280, 2010 10 26, p. 1.
[6] Direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OL L 142, 2012 6 1, p. 1.
[7] Direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL L 294, 2013 11 6, p. 1.
[8] Direktyva (ES) 2016/800 dėl procesinių garantijų vaikams, kurie baudžiamajame procese yra įtariamieji ir kaltinamieji, OL L 132, 2016 5 21, p. 1.
[9] Direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms, OL L 297, 2016 11 4, p. 1; klaidų ištaisymas OL L 91, 2017 4 5, p. 40.
[10] COM(2018) 857 *final*, COM(2018) 858 *final* ir COM(2019) 560 *final*.

teisių agentūros[11] ir Komisijos finansuotų ir išorės suinteresuotųjų subjektų atliktų tyrimų informacija[12].

Nors Direktyvos 11 straipsnyje reikalaujama, kad valstybės narės ne vėliau kaip 2020 m. balandžio 1 d., o po to kas trejus metus Komisijai pateiktų turimus duomenis, parodančius, kaip įgyvendinamos Direktyvoje nustatytos teisės, iki šiol šią pareigą įvykdė tik Austrija[13]. Valstybėms narėms nepateikus informacijos sudėtinga visapusiškai įvertinti Direktyvos praktinį įgyvendinimą.

Todėl šioje ataskaitoje daugiausia dėmesio skiriama priemonėms, kurių valstybės narės ėmėsi iki šiol, kad perkeltų Direktyvą į nacionalinę teisę[14]. Joje vertinama, ar valstybės narės Direktyvą perkėlė į nacionalinę teisę ir ar nacionalinės teisės aktais pasiekti Direktyvos tikslai ir įvykdyti joje numatyti reikalavimai.

Iki šiol Europos Sąjungos Teisingumo Teismas kelis kartus aiškino Direktyvos (ES) 2016/343 nuostatas ir į šiuos išaiškinimus atsižvelgiama šioje ataskaitoje[15].

2. BENDRAS VERTINIMAS

Pagal 14 straipsnį valstybės narės Direktyvą į nacionalinę teisę turėjo perkelti iki 2018 m. balandžio 1 d. Iki šios dienos 11 valstybių narių – Bulgarija, Kipras, Graikija, Kroatija, Latvija, Liuksemburgas, Malta, Austrija, Rumunija, Slovakija ir Švedija – Komisijai nepranešė apie visas reikiamas priemones. Todėl 2018 m. gegužės mėn. Komisija pagal SESV 258 straipsnį prieš tas valstybes nares pradėjo pažeidimo tyrimo procedūrą dėl nepranešimo apie perkėlimo į nacionalinę teisę priemones arba dėl dalinio pranešimo. Nuo to laiko dauguma šių valstybių savo pareigą įvykdė ir pažeidimo tyrimo procedūros buvo nutrauktos. Tačiau atlikus išsamumo patikras keturios pažeidimo tyrimo procedūros tebevyksta, nes kai kurios Direktyvos nuostatos dar neperkeltos į nacionalinę teisę. Be to, 2021 m. vasario mėn. buvo pradėtos trys naujos pažeidimo tyrimo procedūros dėl dalinio pranešimo.

[11] Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros tyrimas *Nekaltumo prezumpcija ir su ja susijusios teisės. Profesionalų požiūris*. Paskelbta https://fra.europa.eu/en/publication/2021/presumption-of-innocence.

[12] Žr., pvz., Vengrijos Helsinkio komiteto koordinuotą projektą *The Importance of Appearances: How Suspects and Accused Persons are Presented in the Courtroom, in Public and in the Media* ir ypač *Fair Trials* pranešimą *Innocent until proven guilty? The presentation of suspects in criminal proceedings*, prieinama adresu https://www.fairtrials.org/publication/importance-appearances.

[13] Dėl teisių gynimo priemonių, susijusių su bylos nagrinėjimu teisme *in absentia* ir rašytinio proceso tvarka pagal nacionalinę teisę, kaip numatyta Direktyvos 8 straipsnyje.

[14] 2017 m. gegužės ir lapkričio mėn. Komisija surengė du ekspertų susitikimus su valstybių narių atstovais, kuriais siekta aptarti ir palengvinti valstybių narių darbą perkeliant Direktyvą į nacionalinę teisę ir ją taikant.

[15] Visų pirma žr. 2016 m. spalio 27 d. Sprendimą *Milev*, C-439/16 PPU; 2018 m. rugsėjo 19 d. Sprendimą *Milev*, C-310/18 PPU; 2019 m. rugsėjo 5 d. Sprendimą *AH*, C-377/18; 2019 m. rugsėjo 19 d. Sprendimą *Rayonna Procuratura Lom*, C-467/18; 2019 m. lapkričio 28 d. Sprendimą *Spetsializirana Prokuratura*, C-653/19 PPU; 2020 m. vasario 13 d. Sprendimą *Spetsializirana Prokuratura*, C-688/18; 2020 m. gruodžio 17 d. Sprendimą *Generalstaatsanwaltschaft Hamburg*, C-416/20 PPU; 2019 m. vasario 12 d. Nutartį *RH*, C-8/19 PPU; 2019 m. rugsėjo 24 d. Nutartį *Spetsializirana Prokuratura*, C-467/19 PPU; 2020 m. gegužės 28 d. Nutartį *UL ir VM*, C-709/18.

Valstybėse narėse taikomi skirtingi Direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę būdai. Kai kurios valstybės narės priėmė konkrečias priemones, kuriomis Direktyvoje numatytos teisės aiškiai perkeliamos į nacionalinę teisę kartu su teisinėmis ar praktinėmis įgyvendinimo priemonėmis. Kitose valstybėse narėse buvo manoma, kad esamos priemonės iš esmės jau atitinka Direktyvoje numatytus reikalavimus, ir nebuvo priimta jokių konkrečių jos perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių. Nors padėtis, kai nėra aiškių perkėlimo į nacionalinę teisę nuostatų, kartais bent iš dalies išsprendžiama praktinėmis įgyvendinimo priemonėmis ir jurisprudencija, taip yra ne visada.

Todėl nacionalinių nuostatų dažnai nepakanka, kad būtų visiškai laikomasi tam tikrų pagrindinių Direktyvos nuostatų. Taip yra ypač tuo atveju, kai perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių taikymo sritis yra siauresnė, nei nustatyta Direktyvos 2 straipsnyje. Šio vertinimo metu keliose valstybėse narėse taip pat buvo nustatyti kiti trūkumai, visų pirma susiję su viešais pareiškimais dėl kaltės ir teise neduoti parodymų prieš save.

Toks visų Direktyvos nuostatų nesilaikymas turi neigiamo poveikio joje numatytų teisių veiksmingumui. Komisija imsis visų tinkamų priemonių, įskaitant pažeidimo tyrimo procedūrą pagal SESV 258 straipsnį, kad šią padėtį ištaisytų.

3. KONKRETŪS VERTINIMO ASPEKTAI

3.1. Taikymo sritis (1 skyrius – 2 straipsnis)

2 straipsnyje nustatyta Direktyvoje numatytų reikalavimų taikymo sritis. Direktyva taikoma įtariamiems arba kaltinamiems fiziniams asmenims baudžiamajame procese visuose baudžiamojo proceso etapuose nuo to momento, kai asmuo įtariamas arba kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką ar įtariamą nusikalstamą veiką, iki tol, kol sprendimas, kuriuo galutinai nusprendžiama, ar tas asmuo padarė atitinkamą nusikalstamą veiką, tampa galutiniu.

Nors kai kurios valstybės narės 2 straipsnio aiškiai neperkėlė į nacionalinę teisę, vis dėlto perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių, kuriomis įgyvendintos Direktyvoje numatytos teisės, taikymo sritis iš esmės atitinka Direktyvą. Tačiau vienoje valstybėje narėje perkėlimo į nacionalinę teisę priemonės taikomos tik sulaikytiems asmenims arba kaltinamiesiems, bet ne *de facto* įtariamiesiems[16], o tai reikšmingai trukdo laikytis Direktyvos. Keliose valstybėse narėse atitikties problemų kyla dėl siauresnės perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių taikymo srities laiko atžvilgiu. Šie taikymo srities laiko atžvilgiu apribojimai taip pat gali turėti įtakos taikymo sričiai asmenų atžvilgiu, kai jie turi poveikio tam, kaip pradedamas procesas, arba momentui, nuo, kurio asmuo laikomas įtariamuoju.

Šios atitikties problemos yra esminės, nes jos taip pat gali turėti įtakos nekaltumo prezumpcijos taikymo sričiai ir dėl jų gali būti apribota nacionalinių nuostatų, kuriomis įgyvendinamos konkrečios Direktyvoje numatytos teisės, aprėptis.

[16] *De facto* įtariamieji – tai asmenys, įtariami padarę nusikalstamą veiką, kuriems valstybės narės kompetentingos institucijos nėra pranešusios apie jų, kaip įtariamųjų, statusą.

3.2. Nekaltumo prezumpcija (2 skyrius)

Direktyvos 2 skyriuje reglamentuotas nekaltumo prezumpcijos principas. Pagal 3 straipsnį valstybės narės turi užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji būtų laikomi nekaltais, kol jų kaltė neįrodyta įstatymų nustatyta tvarka. Vienoje valstybėje narėje šis principas užtikrinamas kaltinamiesiems ir sulaikytiesiems asmenims, bet ne įtariamiesiems, kurie nėra sulaikyti.

3.2.1. Vieši pareiškimai dėl kaltės – 4 straipsnis

Tik šešių valstybių narių teisės aktai visiškai atitinka **4 straipsnio 1 dalį**, pagal kurią valstybės narės turi imtis reikiamų priemonių siekdamos užtikrinti, kad, kol įstatymų nustatyta tvarka neįrodyta įtariamojo arba kaltinamojo kaltė, viešuose valdžios institucijų padarytuose pareiškimuose ir teismų sprendimuose, išskyrus tuos, kuriais asmuo pripažįstamas kaltu, tas asmuo nebūtų apibūdinamas kaip kaltas. Ši nuostata nedaro poveikio baudžiamojo persekiojimo veiksmams, kuriais siekiama įrodyti įtariamojo arba kaltinamojo kaltę, ir preliminariems procesinio pobūdžio sprendimams, kuriuos priima teisminės ar kitos kompetentingos valdžios institucijos ir kurie grindžiami įtarimais ar apkaltinamaisiais įrodymais. Atsižvelgdamas į tai ir remdamasis 16 konstatuojamąja dalimi Teisingumo Teismas konstatavo, kad Direktyva „nereglamentuoja sprendimų dėl suėmimo priėmimo sąlygų“[17].

Keliose valstybėse narėse, nors 4 straipsnio 1 dalis nėra aiškiai perkelta į nacionalinę teisę, Direktyvoje numatytas reikalavimas įgyvendinamas bendrosiomis nuostatomis dėl nekaltumo prezumpcijos ar informacijos skleidimo ribojimo ir jurisprudencija.

Tačiau 19 valstybių narių buvo nustatyta atitikties problemų, taigi, dėl šios nuostatos kyla daugiausiai problemų.

Keliose valstybėse narėse šios problemos iš esmės kyla dėl to, kad nuostata neperkelta į nacionalinę teisę, o 13 valstybių narių – dėl siauresnės nacionalinių nuostatų aprėpties, t. y. kai jos neapima visų valdžios institucijų ar proceso etapų arba netaikomos teismų sprendimams, kaip reikalaujama Direktyvoje.

Kai kuriais atvejais nurodytos atitikties problemos turi mažesnį praktinį poveikį, nes nacionaliniu lygmeniu viešų pareiškimų dėl kaltės draudimas gali būti laikomas esminiu nekaltumo prezumpcijos principo aspektu. Be to, praktiškai dalinė atitiktis Direktyvoje numatytiems reikalavimams jau užtikrinama nuostatomis dėl garbės ir orumo įžeidimo ir informacijos skelbimo žiniasklaidoje, duomenų apsaugos taisyklėmis ar teisiškai neprivalomomis gairėmis arba kitomis praktinio įgyvendinimo priemonėmis.

Kitose valstybėse narėse dėl praktinio įgyvendinimo kyla problemų. Pavyzdžiui, iš praktikos matyti, kad, nors teisėjai ir prokurorai paprastai laikosi 4 straipsnio 1 dalies, kiti subjektai, pvz., ministrai ar parlamento nariai, kartais kaltinamąjį apibūdina kaip kaltą asmenį.

[17] ESTT 2018 m. rugsėjo 19 d. Sprendimas *Milev*, C-310/18 PPU.

12 valstybių narių nacionalinės teisės aktai nevisiškai atitinka **4 straipsnio 2 dalį**, pagal kurią valstybės narės turi užtikrinti, kad pažeidus 4 straipsnio 1 dalyje nustatytą pareigą būtų galima pasinaudoti tinkamomis priemonėmis.

Keturiose valstybėse narėse taip yra dėl perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių, kuriomis 4 straipsnio 1 dalis perkelta į nacionalinę teisę, taikymo srities apribojimų, pvz., kai perkėlimo į nacionalinę teisę priemonė taikoma tik teismo sprendimams, tačiau nepriimta priemonių, kurios būtų taikomos valdžios institucijoms.

Remiantis **4 straipsnio 3 dalimi** 4 straipsnio 1 dalyje nustatyta pareiga neapibūdinti įtariamųjų arba kaltinamųjų kaip kaltų nekliudo valdžios institucijoms viešai skleisti informacijos apie baudžiamąjį procesą, kai to būtinai reikia dėl priežasčių, susijusių su nusikalstamų veikų tyrimu, arba vadovaujantis viešuoju interesu. Dėl vienos ar daugiau iš toliau nurodytų priežasčių kai kurių valstybių narių nacionalinės teisės aktai nevisiškai atitinka šią nuostatą. Atitinkamos perkėlimo į nacionalinę teisę priemonės taikomos ne visoms valdžios institucijoms ar ne visų rūšių informacijai, nenustatytas reikalavimas „kai to būtinai reikia“ arba nenustatytos aiškios informacijos skleidimo ribojimo sąlygos. Kai kuriais atvejais atitikties problemų praktinis poveikis yra mažesnis, nes taip pat reikšmingos teisiškai neprivalomos gairės, pvz., spaudos gairės dėl bendravimo su žurnalistais ir informacijos teikimo jiems.

3.2.2. Įtariamųjų ir kaltinamųjų pristatymas – 5 straipsnis

Pagal **5 straipsnio 1 dalį** valstybės narės turi imtis tinkamų priemonių, kad užtikrintų, jog įtariamieji ir kaltinamieji teisme arba visuomenėje nebūtų pristatomi kaltais naudojant fizinio suvaržymo priemones. Daug valstybių narių nepriėmė konkrečių taisyklių, kuriomis ši nuostata būtų perkelta į nacionalinę teisę.

Remiantis **5 straipsnio 2 dalimi** 5 straipsnio 1 dalis netrukdo valstybėms narėms taikyti fizinio suvaržymo priemonių, kurių reikia dėl su konkrečia byla susijusių saugumo priežasčių ar siekiant užkirsti kelią įtariamiesiems arba kaltinamiesiems pasislėpti nuo teismo ar susisiekti su trečiaisiais asmenimis. Dviejose valstybėse narėse buvo nustatyta problemų, susijusių su tuo, kad nenumatyta garantija, jog bus atliktas individualus vertinimas.

Be to, kai kuriose valstybėse narėse taip pat kyla problemų dėl 5 straipsnio laikymosi praktikoje. Pavyzdžiui, keliose valstybėse narėse antrankiai naudojami neatsižvelgiant į tai, kodėl kaltinamasis yra sulaikytas. Kai kaltinamasis vežamas į teismo posėdžių salę, jį, surakintą antrankiais, gali matyti visuomenės nariai ir žiniasklaidos atstovai ir kaltinamasis gali būti fotografuojamas. Kitose valstybėse narėse teismo posėdžių salėse plačiai naudojamos stiklinės būdelės.

3.2.3. Įrodinėjimo našta – 6 straipsnis

Pagal **6 straipsnio 1 dalį** valstybės narės turi užtikrinti, kad įrodinėjimo našta nustatant įtariamųjų ir kaltinamųjų kaltę tektų baudžiamojo persekiojimo institucijai. Ši nuostata nedaro poveikio teisėjui ar kompetentingam teismui tenkančiai pareigai rinkti tiek

apkaltinamuosius, tiek ir išteisinamuosius įrodymus, taip pat teisei į gynybą, kai pateikiami įrodymai pagal taikomą nacionalinę teisę.

Direktyvos 22 konstatuojamojoje dalyje nustatyta, kad nekaltumo prezumpcija būtų pažeista, jei baudžiamojo persekiojimo institucijos įrodinėjimo našta būtų perkelta gynybai. Tai nedaro poveikio fakto ar teisės prezumpcijų, susijusių su įtariamojo arba kaltinamojo baudžiamąja atsakomybe, naudojimui. Valstybėse narėse, kuriose tos prezumpcijos taikomos, jos atitinka 22 konstatuojamojoje dalyje nustatytas sąlygas, t. y. jas galima paneigti ir jomis užtikrinamos teisės į gynybą, jos yra ribotos ir proporcingos siekiamam teisėtam tikslui. Atrodo, kad tokios prezumpcijos taikomos ribotai ir konkrečiais atvejais, pvz., dėl kelių eismo taisyklių pažeidimų, garbės ir orumo įžeidimo, komercinio sukčiavimo ir su narkotikais susijusių nusikaltimų. Dviejų valstybių narių nacionalinės teisės aktai nevisiškai atitinka 6 straipsnio 1 dalį, nes pagal juos prokuratūrai tenkanti įrodinėjimo našta tam tikrais atvejais perkeliama kitiems subjektams nenustačius aiškių ribų. Vienoje iš šių valstybių prokuroro funkcijas perima teisėjas, kuriam tada tenka įrodinėjimo našta.

Pagal **6 straipsnio 2 dalį** valstybės narės turi užtikrinti, kad, esant abejonių dėl kaltės, padėtis būtų vertinama įtariamojo arba kaltinamojo naudai, taip pat ir tuomet, kai teismas vertina, ar atitinkamas asmuo turėtų būti išteisintas. Nors kai kuriose valstybėse narėse šis principais nėra aiškiai perkeltas į nacionalinę teisę, jis yra jurisprudencijoje pripažįstamas bendrasis principas. Tik viena valstybė narė nevisiškai laikosi 6 straipsnio 2 dalies – kai prokuroras ar advokatas nusprendžia neapklausti liudytojo, teisėjas turi diskreciją nuspręsti, kad advokatas ir jo klientas sutinka su to liudytojo nuomone, o taip pažeidžiama nekaltumo prezumpcija.

3.2.4. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save – 7 straipsnis

Pagal **7 straipsnio 1 dalį** valstybės narės turi užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę tylėti, kai tai susiję su nusikalstama veika, kurią jie įtariami arba kaltinami padarę. Tačiau keliose valstybėse narėse perkėlimo į nacionalinę teisę priemonės nevisiškai atitinka Direktyvą, nes jų taikymo sritis yra siauresnė.

Ši problema taip pat turi įtakos **7 straipsnio 2 dalies**, pagal kurią valstybės narės turi užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę neduoti parodymų prieš save, laikymuisi. Be to, kitos valstybės narės į nacionalinę teisę aiškiai neperkėlė 7 straipsnio 2 dalies. Vienoje iš šių valstybių šią teisę vis dėlto kelis kartus pripažino aukščiausieji teismai, o dviejų valstybių narių nacionalinės teisės aktuose ar aukščiausiųjų teismų jurisprudencijoje aiškios teisės neduoti parodymų prieš save garantijos nenumatyta.

Kitos dviejose valstybėse narėse nustatytos atitikties problemos yra ypač svarbios, nes jos tiesiogiai prieštarauja teisei neduoti parodymų prieš save numatant priemones, dėl kurių už naudojimąsi šia teise gali būti baudžiama, arba dėl kurių įtariamieji ar kaltinamieji gali būti priversti remtis atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės aplinkybėmis.

Visos valstybės narės į nacionalinę teisę perkėlė **7 straipsnio 3 dalį**, kurioje nustatyta, kad naudojimasis teise neduoti parodymų prieš save kompetentingoms valdžios institucijoms netrukdo rinkti įrodymų, kuriuos galima teisėtai gauti naudojant teisinės prievartos priemones.

Valstybės narės į nacionalinę teisę aiškiai neperkėlė **7 straipsnio 4 dalies**, kurioje nustatyta, kad valstybės narės gali leisti savo teisminėms institucijoms priimant nuosprendžius atsižvelgti į įtariamųjų ir kaltinamųjų bendradarbiavimą. Vis dėlto nė vienoje iš valstybių narių tai nedraudžiama ir pagal bendrąsias baudžiamojo proceso taisykles paprastai yra galimybė skiriant bausmę atsižvelgti į elgesį, kuris gali būti laikomas bendradarbiavimu.

Pagal **7 straipsnio 5 dalį** įtariamųjų ir kaltinamųjų naudojimasis teise tylėti ar teise neduoti parodymų prieš save neturi būti panaudotas prieš juos ir neturi būti laikomas įrodymu, kad jie padarė atitinkamą nusikalstamą veiką. 14 valstybėse narėse nepriimta nacionalinių nuostatų, kuriomis būtų aiškiai draudžiama daryti nepalankias išvadas. Tačiau kai kuriose valstybėse narėse tai neturi įtakos atitikčiai, nes atitiktį galima nustatyti iš bendrųjų nuostatų dėl įrodymų priimtinumo arba iš jurisprudencijos matyti, kad praktiškai šios taisyklės nuolat laikomasi. Pavyzdys – kai konstituciniai teismai draudimą daryti nepalankias išvadas laiko neatskiriama teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save dalimi. Kitose valstybėse narėse spraga taip pat turi įtakos atitikčiai, nes bendrųjų nuostatų nepakanka arba jų taikymo sritis yra nepakankamai plati. Vienoje valstybėje narėje, nors 7 straipsnio 5 dalis buvo perkelta į nacionalinę teisę, atitiktis yra tik dalinė, nes, nors teismai stengiasi dėl kaltinamojo tylėjimo ar atsisakymo duoti parodymus prieš save nedaryti nepalankių išvadų, ši apsauga netaikoma *de facto* įtariamiesiems.

3.3. Teisė dalyvauti nagrinėjant bylą teisme (3 skyrius)

Direktyvos 3 skyrių sudaro du straipsniai: 8 straipsnyje reglamentuota teisė dalyvauti nagrinėjant bylą teisme, o 9 straipsnyje numatyta teisė į bylos nagrinėjimą iš naujo, jei buvo pažeistas 8 straipsnis.

3.3.1. Teisė dalyvauti nagrinėjant bylą teisme – 8 straipsnis

25 valstybių narių, kurioms taikoma Direktyva, nacionalinės teisės aktai atitinka **8 straipsnio 1 dalį**, pagal kurią valstybės narės turi užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę dalyvauti nagrinėjant jų bylą teisme.

8 straipsnio 2 dalyje valstybėms narėms suteikiama galimybė numatyti, kad bylos nagrinėjimas teisme, kurio metu gali būti priimtas sprendimas, kuriuo įtariamasis ar kaltinamasis pripažįstamas kaltu ar nekaltu, gali būti surengtas jam nedalyvaujant, jei:

a) įtariamasis arba kaltinamasis buvo laiku informuotas apie bylos nagrinėjimą teisme ir neatvykimo pasekmes, arba

b) įtariamajam arba kaltinamajam, kuris buvo informuotas apie bylos nagrinėjimą teisme, atstovauja įgaliotas advokatas, kurį pasirinko įtariamasis ar kaltinamasis arba kurį paskyrė valstybė.

Dėl 8 straipsnio 2 dalies a punkto Direktyvos 36 konstatuojamojoje dalyje paaiškinta, kad įtariamųjų arba kaltinamųjų informavimas apie bylos nagrinėjimą teisme turėtų reikšti asmenišką teismo šaukimo jiems įteikimą arba oficialios informacijos apie bylos nagrinėjimo teisme laiką ir vietą suteikimą tiems asmenims kitomis priemonėmis tokiu būdu, kuris jiems

suteikia galimybę sužinoti apie bylos nagrinėjimą teisme. Įtariamųjų arba kaltinamųjų informavimas apie neatvykimo pasekmes visų pirma turėtų reikšti tų asmenų informavimą apie tai, jog sprendimas gali būti priimtas jiems neatvykus į bylos nagrinėjimą teisme.

Direktyvos 37 konstatuojamojoje dalyje nurodytas reikalavimas, kad asmuo turi būti informuotas apie bylos nagrinėjimą teisme ir turi būti suteikęs įgaliojimą savo paties pasirinktam arba valstybės paskirtam advokatui, kaip numatyta 8 straipsnio 2 dalies b punkte.

Teisingumo Teismas paaiškino, kad tais atvejais, kai šios sąlygos įvykdytos, pagal Direktyvą nedraudžiamas nacionalinis įstatymas, kuriame numatyta, kad kaltinamojo teisė dalyvauti nagrinėjant bylą nėra pažeidžiama, jeigu jis aiškiai nusprendė nedalyvauti teismo posėdžiuose, surengtuose nagrinėjant bylą[18].

Kelių valstybių narių nacionalinės teisės aktai nevisiškai atitinka 8 straipsnio 2 dalies a punktą, nes neįvykdytas reikalavimas laiku informuoti kaltinamąjį apie bylos nagrinėjimą teisme arba reikalavimas informuoti kaltinamąjį apie neatvykimo pasekmes. Dėl pranešimo būdo (pvz., paprastu paštu su išsiuntimo įrodymu) praktikoje kaltinamiesiems kartais sudėtinga įrodyti, kad jie nežinojo apie bylos nagrinėjimą teisme. Kelių valstybių narių nacionalinės teisės aktai nevisiškai atitinka 8 straipsnio 2 dalies b punktą, nes jais neužtikrinama, kad valstybės paskirtas advokatas gautų kaltinamojo įgaliojimą, ypač tais atvejais, kai praktikoje plačiai taikoma privaloma advokato pagalba kaltinamajam nedalyvaujant.

Nors daugumoje valstybių narių yra galimybė nagrinėti bylą teisme *in absentia*, iš praktikos matyti, kad kai kuriose valstybėse kaltinamajam nedalyvaujant teismai posėdžius dažnai atideda ir nurodo asmenį atvesdinti į teismą arba priima arešto orderį.

8 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad tais atvejais, kai valstybės narės numato galimybę nagrinėti bylą teisme įtariamiesiems ar kaltinamiesiems nedalyvaujant, tačiau negalima patenkinti šio 8 straipsnio 2 dalyje nustatytų sąlygų, nes negalima nustatyti įtariamojo ar kaltinamojo buvimo vietos nepaisant deramų pastangų, valstybės narės gali numatyti, kad sprendimas vis tiek gali būti priimtas ir vykdomas. Keliose valstybėse narėse buvo nustatyta atitikties problemų dėl platesnės perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių, kuriomis leidžiamas bylos nagrinėjimas teisme *in absentia*, taikymo srities, kai jose nenumatytas aiškus reikalavimas, kad reikia imtis „deramų“ pastangų siekiant nustatyti asmens buvimo vietą.

Kai valstybės narės naudojasi pirmiau nurodyta galimybe, jos turi užtikrinti, kad, kai įtariamieji ar kaltinamieji informuojami apie sprendimą, visų pirma tada, kai jie yra sulaikomi, jie taip pat būtų informuojami apie galimybę apskųsti sprendimą ir apie teisę į bylos nagrinėjimą iš naujo ar kitą teisių gynimo priemonę pagal 9 straipsnį. Dešimtyje valstybių narių buvo nustatyta atitikties problemų, nes nacionalinėje teisėje nenumatyta atitinkama nuostata arba trūksta teisinio aiškumo.

[18] ESTT 2020 m. vasario 13 d. Sprendimas *Spetsializirana Prokuratura*, C-688/18.

Remiantis **8 straipsnio 5 dalimi** 8 straipsnis nedaro poveikio nacionalinėms taisyklėms, pagal kurias numatyta, kad teisėjas ar kompetentingas teismas gali įtariamąjį ar kaltinamąjį laikinai pašalinti iš bylos nagrinėjimo teisme, kai tai būtina siekiant užtikrinti tinkamą baudžiamojo proceso eigą, su sąlyga, kad užtikrinamos teisės į gynybą. Keliose valstybėse narėse perkėlimo į nacionalinę teisę priemonės neatitinka Direktyvos, nes jų taikymo sritis yra siauresnė (pvz., kai atitiktis neužtikrinama dėl bylų dėl baudžiamųjų nusižengimų ir nesunkių teisės pažeidimų nagrinėjimo teisme) arba nėra nustatyti įtariamųjų ar kaltinamųjų pašalinimo iš bylos nagrinėjimo teisme taikymo srities laiko atžvilgiu apribojimai, todėl yra galimybė juos pašalinti iš viso bylos nagrinėjimo teisme.

3.3.2. Teisė į bylos nagrinėjimą iš naujo – 9 straipsnis

Pagal **9 straipsnį** valstybės narės turi užtikrinti, kad tuo atveju, kai įtariamieji arba kaltinamieji nedalyvavo nagrinėjant jų bylą teisme ir nebuvo patenkintos 8 straipsnio 2 dalyje nustatytos sąlygos, jie turėtų teisę į bylos nagrinėjimą iš naujo arba į kitą teisių gynimo priemonę, kuri leistų iš naujo nagrinėti bylą iš esmės, įskaitant naujų įrodymų vertinimą, ir kurią taikant būtų galima panaikinti pirminį sprendimą. Tuo atveju valstybės narės turi užtikrinti, kad tie įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę dalyvauti, veiksmingai dalyvauti, laikantis pagal nacionalinę teisę nustatytų procedūrų, ir pasinaudoti teisėmis į gynybą.

Dauguma valstybių narių laikosi šių sąlygų, nes priėmus apkaltinamąjį nuosprendį *in absentia* yra galimybė iš naujo nagrinėti bylą iš esmės teikiant skundą ar pasinaudojant konkrečia teisių gynimo priemone, dėl kurios byla nagrinėjama iš naujo. Tačiau dviejose valstybėse narėse pagal esamas teisių gynimo priemones bylos nagrinėjimas iš naujo ne visada leidžiamas, o tai turi įtakos atitikčiai.

3.4. Teisių gynimo priemonės (4 skyrius – 10 straipsnis)

Pagal **10 straipsnio 1 dalį** valstybės narės turi užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji turėtų teisę pasinaudoti veiksmingomis teisių gynimo priemonėmis, jei pažeidžiamos Direktyvoje nustatytos jų teisės.

Kai kurios valstybės narės nevisiškai laikosi šios nuostatos, nes jų perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių taikymo sritis yra siauresnė dėl institucijų arba proceso etapų, kuriuose galima naudotis teisių gynimo priemonėmis, arba dėl teisių, kurių pažeidimo atveju taikomos esamos teisių gynimo priemonės.

Vienoje valstybėje narėje ši problema tiesiogiai susijusi su galimu teisių gynimo priemonių neveiksmingumu praktikoje, nes yra nustatytos griežtos atsakomybės už institucijų padarytus pažeidimus vertinimo sąlygos, kuriomis nustatytas aukštas įrodymų pakankamumo lygis ir pagal kurias neskiriama kompensacija už pažeidimus, kuriuos institucijos padarė neveikimu arba veikdamos sąžiningai.

10 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad nedarant poveikio nacionalinėms įrodymų priimtinumo taisyklėms ir sistemoms, valstybės narės turi užtikrinti, kad vertinant įtariamųjų arba

kaltinamųjų padarytus pareiškimus arba įrodymus, gautus pažeidžiant teisę tylėti arba teisę neduoti parodymų prieš save, būtų užtikrinamos teisės į gynybą ir į teisingą procesą.

Keliose valstybėse narėse buvo nustatyta atitikties problemų dėl siauresnės nacionalinės teisės aktų taikymo srities (nenumatyta garantijų *de facto* įtariamiesiems), neteisėtai gautų įrodymų priimtinumo pagal nacionalinę teisę arba dėl to, kad nepriimtos nuostatos, kuriomis būtų užtikrinama veiksminga apsauga dėl padarytų pareiškimų arba įrodymų, gautų pažeidžiant teisę tylėti arba teisę neduoti parodymų prieš save, naudojimo.

4. IŠVADA

Direktyva buvo priimta siekiant pagerinti veiksmingą nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme taikymą. Apskritai Direktyva užtikrinama Europos pridėtinė vertė, nes padidintas piliečių, dalyvaujančių baudžiamajame procese, apsaugos lygis, ypač kai kuriose valstybėse narėse, kurių nacionalinės teisės aktuose nebuvo įtvirtinti tam tikri nekaltumo prezumpcijos aspektai.

Tačiau šiame vertinime pažymima, kad keliose valstybėse narėse tebėra sunkumų, susijusių su pagrindinėmis Direktyvos nuostatomis. Tai pirmiausia pasakytina apie perkėlimo į nacionalinę teisę priemonių, kuriomis įgyvendinama Direktyva, taikymo sritį ir Direktyvos nuostatų dėl viešų pareiškimų dėl kaltės draudimo ir teisės neduoti parodymų prieš save perkėlimą į nacionalinę teisę.

Komisija pirmumo tvarka tęs pažeidimo tyrimo bylas, kurios buvo pradėtos dėl nevisiško Direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę. Komisija toliau vertins, kaip valstybės narės laikosi Direktyvos, ir imsis visų tinkamų priemonių, kad visoje Europos Sąjungoje užtikrintų atitiktį Direktyvos nuostatoms.